

İSTİHDAM VE İŞ YARATMADA KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİNİN ROLÜ

Ar. Gr. Dr. Neşe ALGAN*

GİRİŞ

Günümüzün sanayileşmiş ülkelerinin geçmiş tarihleri incelendiğinde, gelişmelerinde KOÖSİ'lerin (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletme) önemli rol oynadıkları görülür. 1970 sonrası dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik kriz bu ülkelerde KOÖSİ'lerin önemini daha da artırmıştır. Yaşanan ekonomik krizle birlikte tüketici davranışlarındaki değişim ve çeşitlilik, ölçek ekonomilerinden çıkılarak çeşit ekonomilerine doğru geçişi hızlandırmıştır. Çeşit ekonomilerine geçiş KOÖSİ'lere bakış açısının değişmesinde temel etken olmuştur.

Günümüzde, ekonomik yapı içinde, büyüme ve özellikle istihdam açısından önemli bir kaynak olarak ele alınan KOÖSİ'lerin konjonktürel dalgalanmalarla ortaya çıkan çeşitli olumsuz faktörlerden ve zaman zaman finansman sıkıntılarında, büyük ölçekli işletmelere kıyasla daha az etkilenmeleri, sanayileşme aşamasında, dikkatlerin KOÖSİ'ler üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur(1).

(*) Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğr. Elemanı
(1) Barend De Vries, **Industrialization and Employment: The Role of Small and Medium Sized Manufacturing Firms**, World Bank 1977, s. 48.

Geniş istihdam yaratma imkanı ve kısıtlı sermaye ile üretimi gerçekleştirebilmeleri, değişen tüketici tercihlerine kısa sürede uyum sağlayabilmeleri, sosyal refahın yükselmesinde ve dengeli gelir dağılımının sağlanmasında, KOÖSİ'ler, ülke ekonomilerinin vazgeçilmez taşıyıcı gücü olma özelliğine sahiptirler (2).

Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin % 99'unun, yaratılan istihdamın % 54'ünün ve katma değerinin % 24'ünün KOÖSİ'ler tarafından sağlandığı gerçeği bu işletmelerin Türk ekonomisinde ne denli önemli bir yere sahip olduklarının bir göstergesidir. Bu çalışmada, ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olan KOÖSİ'lerin istihdam ve iş yaratma potansiyelleri, 1970-85 yıllarını kapsayan 15 yıllık dönem içinde incelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Türk İmalat Sanayi İşletmelerinde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde İstihdam ve İş Yaratma

1.1.1. İstihdam Yaratma

Kronik işsizlik problemi tüm dünya ülkelerinde hızla artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı işsizlik probleminin önemini daha da artırmakta, yeni iş imkanları yaratılarak soruna çözüm bulunması, sermaye kaynakları kıt olan bu ülkelerin ekonomik kararlarını etkilemektedir.

KOÖSİ'lerde bir kişi istihdam etmek için iş yaratma maliyetinin düşük olması ve kullandıkları teknolojinin istihdam yaratıcı olması, işsizlik probleminin çözümünde etkin bir rol üstlendiklerini gösterir. Aynı zamanda aktif yaştaki nüfusu bulunduğu yörede tutarak, büyük sanayi merkezlerine göçü önleyebileceği gibi bölgelerarası farklılığı kısmen de olsa azaltarak milli gelirin bölgeler arasında da dengeli dağılımına olumlu yönde etkileri vardır.

Son yıllarda yapılan istatistiksel çalışmalar, KOÖSİ'lerde iş yaratma gücünün büyüklere oranla 4 kat daha fazla olduğunu göstermektedir (3).

- (2) Tom Henks, «Small-Scale Industrialization : A New Perspective on Urban Employment Policies», Development and South-South Cooperation, Vol. III, No. 6, June 1988, s. 43.
- (3) John L. Orr, «Job Creation in the Canadian Business Sector and Vital Role of Small Scale Enterprises», Prepared for the Canadian of Independent Business, Technovation Consultants,, 30 March 1980, Ottawa, s. 4.

Hızlı nüfus artışı ile birlikte ortaya çıkan işgücüne istihdam yaratma gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de çözülmesi gereken problemlerin başında yer almaktadır. KOÖSi'lerin istihdam yaratma da gösterdikleri başarının ölçek büyüklüklerine göre değişimi değişik yönleri ile aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1 imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin ölçek büyüklüklerine göre istihdamı ve dağılımını göstermektedir. 1970, 1980, 1985 yıllarına ait verileri kapsayan bu tablodan izlenebileceği gibi 1-9 kişi istihdam edilen ölçekte sayısal olarak gelişim olmakla birlikte pay olarak düşüş vardır. Bu ölçekte istihdamdaki payın düşmesi, sözkonusu ölçekte faaliyette bulunan işletmelerin emek yoğun üretim teknikleri kullanıyor olmaları dikkate alındığında, olumsuz bir gelişme olarak yorumlanabilir (4). Ancak bir sonraki ölçekte istihdam payının artıyor olması bu olumsuz gelişmenin yükünü hafifletmektedir. Orta ölçekli (50-99) işletmelerin payında ise bir değişiklik olmamıştır. 100 - + 'da ise düzenli bir artış/azalış olmamış, 1980'de % 1'lik azalışa karşılık 1985 yılında % 1'lik bir artış gerçekleşmiştir.

TABLO 1
TÜRK İMALAT SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN
İŞLETMELERİN İSTİHDAM DURUMU
(1970-85)

Yıllar	100 - +		50 - 99		10 - 49		1 - 9	
	Çalışan Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
1970	396804	47.0	41971	5.0	71662	9.0	327022	39.0
1980	596984	46.0	63852	5.0	135737	11.0	493666	38.0
1985	688567	47.0	78531	5.0	169610	12.0	526436	36.0

Kaynak : D.İ.E., **Sanayi ve İşyerleri Sayımları**, 1970, 1980, 1985.

Toplam istihdam içinde imalat sanayinin yeri ve küçük-orta ölçekli sanayi işletmelerini bütün olarak değerlendirdiğimizde, 1970 yılında imalat sanayinin toplam istihdam içindeki payı % 10 ve

(4) Nejat Erk, «İstihdamı Artırmada Yeni Arayışlar», KÜSGET, DPT, OECD'nin 22-24 Ekim 1985 Yılında Ortaklaşa düzenledikleri toplantıda sunulan tebliğ, s.140.

bu % 10 içinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin payı % 53, 1980 yılında sırasıyla % 11.63, % 54 ve 1985 yılında ise % 12.86, % 53 olarak gerçekleşmiştir. 1970-85 döneminde ölçek büyüklüklerine göre, istihdamın dağılımı, istihdamdaki net değişim ve karşılaştırılmalı istihdam seviyeleri Tablo 2'de yer almaktadır. Aynı zamanda bu tablo sözkonusu dönemlerde gerçekleşen artış ve azalışlarla ilgili bilgileri de kapsamaktadır.

TABLO 2
TÜRK İMALAT SANAYİNDE İSTİHDAM YARATMA
(1970-85)

	Ölçek Büyüklüğü							Toplam
	1-9	10-49	50-99	100-199	200-499	500-999	1000-+	
1970-1980								
(1)	166644	64075	21881	24542	37280	27412	110946	452780
(2)	166644	230719	252600	277142	314422	341834	452780	
(3)	36.8	51.0	55.8	61.2	69.4	75.5	100.0	
(4)	51.0	89.4	52.1	52.0	42.1	31.2	64.0	54.1
1980-1985								
(1)	32770	33873	14679	15530	41431	22159	12463	172905
(2)	32770	66643	81322	96852	138283	160442	172905	
(3)	19.0	38.5	47.0	56.0	80.0	92.8	100.0	
(4)	6.6	25.0	23.0	21.7	32.9	19.2	4.4	13.4
1970-1985								
(1)	199414	97948	36560	40072	78711	49571	123409	625685
(2)	199414	297362	333922	373994	452705	502276	625685	
(3)	31.9	47.5	53.4	59.8	72.4	80.3	100.0	
(4)	61.0	136.7	87.1	85.0	88.9	56.5	71.2	74.7

Kaynak : D.İ.E., Sanayi ve İşyerleri Sayımlarında Yeralan Verilerden Yararlanılarak Düzenlenmiştir.

- (1) İstihdamdaki Net Değişme
- (2) Toplam Artış/Azalış
- (3) Toplam Artış %
- (4) Büyüme %

15 yılı kapsayan 1970-85 döneminde en yüksek istihdam yaratma 10-49 kişi istihdam edilen küçük ölçekli sanayi işletmelerinde gerçekleşmiştir (% 136.7). Tüm ölçeklerde istihdam kaybı olmamakla birlikte, 1-9 ve 1000-+ kişi istihdam eden ölçekler diğer ölçeklere kıyasla daha düşük istihdam yaratma seviyelerinde bulunmaktadır. Artan istihdamın % 53.4'ünün küçük ve orta ölçekli

işletmelerde gerçekleşmesi, istihdam yaratmada küçük ve orta ölçekli işletmelere kayışın bir göstergesidir. Küçük ölçekli işletmeleri, 200 - 499 ve 50 - 99 kişi istihdam eden ölçekler takip etmektedir. % 56.5 ile en düşük büyüme ise 500 - 999 kişi istihdam eden sanayi işletmelerinde gerçekleşmiştir. Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinde yaratılan istihdam ise toplam imalat sanayi istihdamının % 53.4'üdür. Tablo 3'ten de izlenebileceği gibi 100 kişiden az istihdama sahip olan işletmelerde istihdam artışı önceleri hızlı olmakta daha sonra artışlarda bir yavaşlama görülmektedir. Türk imalat sanayinde medyan ölçek 1985'de 12'den 23'e çıkmıştır.

1970-80 döneminde yine en yüksek istihdam yaratmanın % 89.4 ile küçük ölçekli işletmelerde olduğu görülmektedir. 200 - 499 ve 500 - 999 kişi istihdam eden sanayi işletmeleri ise en düşük değerlere sahip olan ölçeklerdir. Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinde yaratılan istihdam toplam istihdamın % 55.8'dir. Görüldüğü gibi 1980 öncesi küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin istihdam yaratma potansiyeli oldukça güçlüdür. Aynı zamanda toplam olarak değerlendirdiğimizde bu dönemde istihdamdaki büyüme % 54.1 olarak gerçekleşmiştir. Medyan ölçekte ise değişiklik olmamış ve 12 olarak kalmıştır.

1980-85 döneminde ise en hızlı büyüme 200-499 kişi istihdam eden sanayi işletmelerinde gerçekleşmiştir. Bu ölçeği % 25.0 ile küçük ve % 23.0 ile orta ölçekli sanayi işletmeleri takip etmektedir. Bu dönemde medyan ölçek 1970-85 döneminde elde edilen değerlerin aynısıdır.

Medyan birim ölçek (12) 1970-80 döneminde değişmemiştir. 1980-85 döneminde ise 12'den 23'e yükselmiştir.

Görüldüğü gibi istihdam yaratma açısından ilk sıralarda yer almayı başarabilen küçük ve orta ölçekli işletmeleri incelenen her dönemde de varlıklarını sürdürmeyi en iyi şekilde başarabilmişlerdir. İşsizlik sorununun çözümünde etkin bir araç olarak ele alınarak varolan potansiyelden yararlanmaya çalışılması ekonomik politikalarla desteklenmelidir.

1.2. İş Yaratma

Tablo 3 Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin ölçek büyüklüklerine göre sayısal gelişimini göstermektedir.

TABLO 3**İMALAT SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN
SAYISAL GELİŞİMİ****(1970-85)**

Yıllar	100 - +		50 - 99		10 - 49		1 - 9	
	İşyeri Sayısı	%	İşyeri Sayısı	%	İşyeri Sayısı	%	İşyeri Sayısı	%
1970	825	0.5	604	0.3	3391	1.9	170479	97.3
1980	1194	0.6	927	0.5	6573	3.5	177159	95.3
1985	1483	0.8	1128	0.6	8033	4.1	183106	94.5

Kaynak : D.İ.E., Sanayi ve İşyerleri Sayımları, 1970, 1980, 1985.

1970-85 dönemini iki alt döneme ayırarak nispi değişimleri dikkate aldığımızda, 1970-80 döneminde 1-9 kişi istihdam eden sanayi işletmelerinin aleyhine bir gelişme olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde bu ölçeğin işyeri sayısı payında düşüş olmuştur. Diğer ölçekler ise işyeri sayısı açısından pay olarak olumsuz yönde etkilenmemişlerdir. Aksine paylarında artış olmuştur. 1980-85 döneminde ise işletme sayısı açısından büyük ve çok küçük ölçekli sanayi işletmeleri olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Diğer iki ölçeğin payında sürekli bir artış olmuş ve en büyük artış 10-49 kişi istihdam eden ölçek büyüklüğünde gerçekleşmiştir.

Tablo 4 Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin 1980-85 dönemindeki sayısal gelişimi ve büyüme oranlarını göstermektedir. Tablo'dan da izlenebileceği gibi işletme grupları içinde % 5.5 ile en yüksek yıllık artış hızına sahip grup, 200-499 kişi istihdam eden işletmelerdir.

1970-85 döneminde ölçeklere göre en yüksek iş yaratma % 136.7 ile 10-49 kişi istihdam edilen küçük ölçekli sanayi işletmelerinde gerçekleşmiştir. Bu ölçek, istihdam yaratma'da aynı değerle ilk sırada yer almakta idi. Küçük ölçekli işletmeleri, 50-99, 100-199, 200-499, 1000-+ kişi istihdam eden sanayi işletmeleri takip etmektedir. % 7.4 ile en düşük büyüme ise 1-9 kişi istihdam eden sanayi işletmelerinde gerçekleşmiştir. İş yaratma açısından

ilk dört sırada yer alan ölçekler istihdam yaratmada da ilk sıralarda yer almaktadır. Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinde yaratılan iş ise toplam imalat sanayi içinde faaliyet gösteren işletme sayısının % 96,4'üdür. Tablo 4'den de izlenebileceği gibi 100 kişiden az istihdama sahip olan işletmelerde işyeri sayısındaki artış hızlı olmakta, daha sonra artışlarda bir yavaşlama olmaktadır. Aynı zamanda, sözkonusu grupta işyeri sayısındaki artış istihdamdan daha hızlı artmaktadır.

TABLO 4
TÜRK İMALAT SANAYİNDE İŞ YARATMA
(1970-85)

	Ölçek Büyüklüğü							Toplam
	1-9	10-49	50-99	100-199	200-499	500-999	1000+	
1970-1980								
(1)	6680	3182	323	173	111	38	47	10554
(2)	6680	9862	10185	10358	10469	10507	10554	
(3)	63.2	93.4	96.5	98.1	99.2	99.6	100.0	
(4)	3.9	93.8	53.5	51.3	39.2	30.2	59.5	6.0
1980-1985								
(1)	5947	1460	201	112	125	35	17	7897
(2)	5947	7407	7608	7720	7845	7880	7897	
(3)	75.3	93.8	96.3	97.8	99.3	99.8	100.0	
(4)	3.4	22.2	21.7	22.0	31.7	21.3	13.5	4.3
1970-1985								
(1)	12627	4642	524	285	236	73	64	18451
(2)	12627	17269	17793	18078	18314	18387	18451	
(3)	68.4	93.6	96.4	98.0	99.3	99.7	100.0	
(4)	7.4	136.9	86.8	84.6	83.4	57.9	81.0	10.5

Kaynak : D.İ.E., Sanayi ve İşyerleri Sayımlarında Yer Alan Verilerden Yararlanılarak Düzenlenmiştir.

- (1) İşyeri Sayısındaki Net Değişme
- (2) Toplam Artış/Azalış
- (3) Toplam Artış %
- (4) Büyüme %

1970-80 dönemini ele aldığımızda, yine en yüksek iş yaratmanın % 93,8 ile küçük ölçekli işletmelerde olduğunu görüyoruz. 1-9 ve 500 - 999 kişi istihdam eden sanayi işletmeleri ise en düşük değerlere sahip olan ölçeklerdir. İlk dört sırayı paylaşan ölçekler

istihdam yaratma açısından da benzer sıralarda yer almaktadır. Bu dönemde ilginç olan husus iş yaratma açısından son sırada yer alan 1 - 9 kişi istihdam eden ölçeğin istihdam yaratmada üst sıralara çıkmış olmasıdır. İş yaratmada yedinci sırada yer alırken istihdam yaratmada beşinci sırada yer alması istihdam yaratma açısından önemli bir ölçek olduğunu gösterir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından yaratılan iş toplam işyeri sayısının % 96.5'idir.

1980-85 döneminde ise, en hızlı büyüme 200 - 499 kişi istihdam eden sanayi işletmelerinde gerçekleşmiştir. Bu ölçeği % 22.2 ile küçük, % 22.0 ile 100 - 199, % 21.7 ile de orta ölçekli sanayi işletmeleri takip etmektedir. % 3.4 ile çok küçük ve 1000 - + ile de çok büyük ölçekli işletmeler son sıralarda yer almaktadır. Bu dönem içinde geçerli olan özellik, ölçeklere göre iş yaratma ve istihdam yaratma potansiyellerinin birbirlerine paralellik gösterdiğidir.

Görüldüğü gibi, gerek iş gerekse istihdam yaratma açısından ilk sıralarda yer almayı başarabilen KOÖSİ'lerin incelenen 15 yıllık dönemde varlıklarını korumayı başarabilmeleri, bu işletmelerin ekonominin bir parçası olmaya devam edeceklerini ve kullandıkları teknolojiden dolayı sahip oldukları özelliklerini koruduklarını göstermektedir.

SONUÇ

Ülke ekonomisinin esnekliğini, canlılığını korumak, geliştirmek ve sosyo-ekonomik dengenin sağlanmasında önemli bir rolü üstlenen KOÖSİ'lerinin desteklenmesi, aynı zamanda, ülkemizde önemli bir sorun olan işsizliğin azaltılması anlamına gelir.

Ekonomik ve sosyal yapıda dengeleyici bir rol üstlenen KOÖSİ'ler, ülke içinde bölgesel farklılığın azaltılmasında da önemli bir görev üstlenmektedirler. Bölgesel farklılığın azaltılması ile kırdan kente göçü de önleme aracı olarak kullanılabilirler de gözardı edilmemelidir.

Ülkemizde, sanayileşme süreci içinde, KOÖSİ'ler, sermaye yoğun teknolojilerin kullanıldığı büyük ölçekli sanayi işletmeler karşısında varlıklarını sürdürmeyi başarabilmişlerdir*. KOÖSİ'ler eko-

(*) 100 kişiden az istihdama sahip olan işletmeler

nomik yapının vazgeçilmez bir parçasıdır ve bu özelliklerini sürdürmeye devam edeceklerdir.

İstihdam yaratma açısından önemli bir görevi üstlenen ve ekonomik yapının bir parçası olan KOÖSİ'lerin daha iyi koşullarda faaliyetlerini sürdürebilmeleri için diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de bazı önlemlerin alınması, çeşitli teşvik ve kolaylıklarla desteklenmeleri gerekmektedir. Ancak bu şekilde etkinlikleri artırılarak ülke ekonomisine katkıları daha da artırılabilir.

KAYNAKLAR

De Varies, Barend : **Industrialization and Employment : The Role of Small and Medium Sized Manufacturing Firms**, World Bank 1977, s. 48.

D.İ.E. : **Sanayi ve İşyerleri Sayımları, 1970, 1980, 1985.**

Erk, Nejat : «İstihdamı Artırmada Yeni Arayışlar», KÜSGET, DPT, OECD'nin 22-24 Ekim 1985 Yılında ortaklaşa düzenledikleri toplantıda sunulan tebliğ, s. 140.

Henks, Tom : «**Small-Scale Industrialization : A New Perspective on Urban Employment Policies**», Development and South-South Cooperation, Vol. III, No. 6, June 1988, s. 43.

Orr, John L. : «**Job Creation in the Canadian Business Sector and Vital Role of Small Scale Enterprises**», Prepared for the Canadian of Independent Business, Technovation Consultants, 30 March 1980, Ottawa, s. 4.